

พุทธนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคม Buddhist Innovations in Communicating the Dhamma for Society

พระมหาวีฑวัส กตเมธี, ประยูร แสงใส, ยุทธวีระ ศรีกันหานนท์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Phramaha Witthawat Katamethi, Prayoon Saengsai, Yitthaveeira Srikanhanon
Mahamakut Buddhist University, Isan Campus, Thailand
E-mail: Pornchaiwanthum@gmail.com

Received: 06 December 2024; Revised: 18 December 2024; Accepted 20 December 2024
© The Author(s) 2024

บทคัดย่อ

บทความเรื่องพุทธนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคม มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาวิธีการสื่อสารพุทธธรรม ๒) เพื่อศึกษาพุทธนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคม ซึ่งจากการศึกษาพบว่า พุทธนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคม เป็นศาสตร์และศิลป์ของพระพุทธเจ้าที่ใช้ยุติปัญหาความรุนแรงทางสังคมในสมัยพุทธกาล โดยวิธีการสื่อสารคล้ายกับวิธีการนิรนัย คือ (๑) การนิยามความจริง และ (๒) การพิสูจน์ความจริง ซึ่งผลลัพธ์ของการใช้พุทธนวัตกรรมนี้ ทำให้พระพุทธองค์สามารถประคับประคองคู่สนทนาหรือวงสนทนาให้พิจารณาสังขารได้อย่างมีความปรองดอง

คำสำคัญ : พุทธนวัตกรรม, การสื่อสาร

Abstract

The article "Buddhist Innovations in Communicating the Dhamma for Society" explores the methods of Dhamma communication and the innovative approaches used by the Buddha to address social issues. The findings reveal that Buddhist communication innovations, which blend science and art, were instrumental in resolving social violence during the Buddha's time. These methods resemble a deductive approach, involving the definition and proof of truth, enabling the Buddha to guide dialogues harmoniously. By employing these techniques, the Buddha facilitated reflection on ultimate truths, fostering understanding and promoting social harmony among individuals and communities.

Keywords: Buddhist innovation, communication

1. บทนำ

ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอาศัยการเผยแผ่ที่ทันสมัย เพราะความรู้และมโนทัศน์ของคนในยุคโลกาภิวัตน์ถูกปรุงแต่งให้แปลกใหม่อยู่เสมอ หากเปรียบเทียบสถานการณ์ปัจจุบันกับเหตุการณ์หลัง

พุทธกาลประมาณ ๕๐๐ ปี จะพบว่า ผู้มีความคิดแปลกใหม่ นามว่า พระเจ้ามิลินท์ (Menandre) ได้นำทฤษฎีตะวันตกมารุกรานหลักการตะวันออก จนเจ้าลัทธิ สมณะ ซี พราหมณ์ ครั้นคร้าม หนีปัญหาไม่กล้าสนทนาด้วย สถานการณ์ทางสังคมในครั้งนั้นดูอย่าแย้มไม่เป็นมิตร แต่ยังมีพระหนุ่มอย่างพระนาคเสน (Nāgasena) ได้รับอาสาวิชาข้อสงสัยของพระเจ้ามิลินท์จนแก้ปัญหามาได้สำเร็จ ทั้งนี้ ผู้เขียนได้อ่านพบบทสนทนาระหว่างพระอาจารย์กับพระนาคเสนรู้สึกประทับใจในบทสนทนาตอนหนึ่งความว่า เมื่อพระอาจารย์ชวนให้พระนาคเสนเป็นผู้ตอบข้อสงสัยของพระเจ้ามิลินท์ ขณะที่พระนาคเสนก็รับเป็นธุระและเรียนตอบว่า “อย่าว่าแต่พระเจ้ามิลินท์องค์เดียวเลย ให้พระเจ้าแผ่นดินในชมพูทวีปทั้งหมดมาถามปัญหากับข้าพเจ้าๆ ก็แก้ปัญหานั้นและหักล้างเหตุผลเสียให้หมด..” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547) บทสรุปของการสนทนา คือ พระเจ้ามิลินท์ยอมรับและเชื่อในหลักการของพระพุทธศาสนา สถานการณ์จากการเป็นศัตรูทางความคิดก็กลับเป็นมิตรในทางปฏิบัติ ซึ่งปัจจัยของความสำเร็จในการเผยแผ่ครั้งนั้น ถูกแยกออกเป็น ๒ ประเด็น คือ สำเร็จเพราะหลักธรรมที่ดีและเป็นของจริงอยู่แล้ว หรือสำเร็จด้วยเทคนิคที่พระนาคเสนนำมาใช้ ไม่ว่าจะสำเร็จด้วยเหตุผลใดก็ถือว่า เป็นนวัตกรรมการเผยแผ่ที่ดีและทันสมัย ทั้งนี้ ได้มีผู้ศึกษาจนพบประเด็นว่า ปัจจัยความสำเร็จของพระนาคเสน คือ วิธีการนิรนัย (Deduction) กล่าวคือ การวิเสชาปัญหา พระนาคเสนได้เน้นการนำเสนอความจริง โดยที่หลักธรรมต่างๆ พุทธปรัชญารับรองว่า เป็นสัจธรรมหรือหลักความจริงอยู่แล้ว ฉะนั้น ข้อสรุปทุกปัญหาของพระเจ้ามิลินท์ พระนาคเสนท่านได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว ส่วนวิธีการแบบนิรนัยถูกใช้เป็นนวัตกรรมในการชี้แจงสัจธรรมให้ได้รับความเข้าใจอย่างสมเหตุผล (นารินทร์ แก้วสิมมา, 2552) จึงสอดคล้องกับแนวทางการใช้เหตุผลของพระพุทธองค์ ที่ทรงให้ความสำคัญกับความจริงที่พิสูจน์ด้วยการทดลองปฏิบัติแล้วจึงเชื่อ ดังใจความที่ปรากฏในเกสปุตตสูตรว่า

“...ท่านทั้งหลายอย่าได้ถือโดยฟังตามกันมา อย่าได้ถือโดยสืบต่อกันมา อย่าได้ถือโดยตื่นข่าว อย่าได้ถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ถือโดยเดาเอาเอง อย่าได้ถือโดยคาดคะเน อย่าได้ถือโดยตรึกตามอาการ อย่าได้ถือโดยชอบใจว่าถูกต้องกับลัทธิของตน อย่าได้ถือโดยเห็นว่าผู้พูดเป็นคนควรเชื่อถือได้ อย่าได้ถือโดยเชื่อว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา เมื่อใดท่านพึงรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้อันวิญญูชนดำหนิ ธรรมเหล่านี้อันบุคคลสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว มิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย (อง.ติก. ๒๐/๕๐๕/๒๔๔)

จากท่าทีของพระพุทธองค์ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมองว่า วิธีการนิรนัยมีความสอดคล้องกับการให้เหตุผลแบบพุทธ ดังนั้น กระบวนการนิรนัยนี้เองจะเป็นนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมที่ดีต่อสังคมและยังช่วยให้การสื่อสารหรือการเผยแผ่พุทธธรรมประสบผลสำเร็จ

2. วิธีการสื่อสารตามหลักพุทธวิธีและตรรกวิธี

ภายหลังการตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงเข้าใจดีว่า ต้องได้เผชิญหน้ากับเจ้าลัทธิที่มีชื่อเสียงด้านการให้เหตุผลจนเป็นที่ยอมรับมาอย่างยาวนานหลายท่าน รวมถึงต้องเผชิญหน้ากับนักปราชญ์ ฤๅษี พราหมณ์ มหาศาล ไปจนถึงกษัตริย์ในแว่นแคว้นต่างๆ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงประหวั่นพรั่นพรึงใดๆ เพราะสิ่งสมบูรณ์ย่อม

มีอะไรที่สมบูรณ์ สัจธรรมก็เช่นกัน ย่อมมีมรรควิธีที่สมบูรณ์ไว้อยู่แล้ว นั่นก็คือ ความคิดที่ถูกต้อง ๑๐ ประการ ได้แก่ (๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย (๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ (๓) วิธีคิดแบบสามัญญลักษณะ (๔) วิธีคิดแบบอริยสัจ ๔ (๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ (๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก (๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม (๘) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม (๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน และ (๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาทิ (พระเทพเวที, 2525) วิธีคิดที่ถูกต้อง ๑๐ ข้อนี้ สามารถสร้างการสื่อสารหรือ การสนทนากันบนพื้นฐานของสัจธรรม แม้บางการสนทนาพระพุทธรองค์จะใช้วิธีคาดคะเนบ้าง แต่การคะเนของ พระองค์นั้นเป็นการยกทั้งบุคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐานขึ้นมาอธิบายเพื่อให้ผู้ฟังสามารถเปรียบเทียบจน เข้าใจได้โดยง่าย ดังที่พระองค์ได้ตรัสความเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกันเกี่ยวโยงเป็นลูกโซ่ เป็น กระบวนการที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ดังข้อความว่า

“...เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะ เป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็น ปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ความโศก ความเศร้าครวญ ทุกข์ โทมนัสและความคับแค้นใจจึงมีพร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกอง ทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงปรากฏอยู่ในลักษณะเช่นนี้” (สง.นิ. ๑๖/๖๔/๑๔๔.)

นอกจากนี้ การสื่อสารตามหลักพุทธวิธี พระองค์ได้ตรัสไว้ในอภัยราชกุมารสูตร ความว่า เมื่อพระเจ้า อภัยราชกุมารได้รับคำยุยงจากพวกนิครนถ์ให้เสด็จเข้าไปถามปัญหากับพระพุทธรเจ้า ดังบทสนทนา ดังนี้ อภัย ราชกุมาร ประทับนั่ง ณ ที่สมควรแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตจะ พึงตรัสวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่นบ้างหรือหนอ”

พระพุทธรเจ้า ตรัสตอบว่า “ราชกุมาร ในปัญหาข้อนี้ จะวิสัชนาโดยส่วนเดียวไม่ได้...เรารู้ว่าจางที่ไม่จริง แท้ ไม่มีประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น แต่เราจะไม่กล่าววาจานั้น แม้เรารู้ว่าจางที่จริงแท้ แต่ไม่ มีประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น เราก็กไม่กล่าววาจานั้น เรารู้ว่าจางที่จริงแท้ และมีประโยชน์ แต่ วาจานั้นไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ เราจะดูเวลาที่กล่าววาจานั้น เรารู้ว่าจางที่ไม่จริงแท้ ไม่มี ประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ เราไม่กล่าววาจานั้น เรารู้ว่าจางที่จริงแท้ และมี ประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ เรารู้เวลาที่กล่าววาจานั้น เรารู้ว่าจางที่จริง แท้ ไม่มีประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ เราไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง เรารู้ว่าจางที่ จริง แท้ ที่มีประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ เรารู้เวลาที่กล่าววาจานั้น ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอื้อดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย” (ม.ม. ๑๓/๘๕-๘๖/๘๖-๘๘.)

จากทั้งสองพระสูตรที่ยกมานี้ จะเห็นว่า พระพุทธรเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการตรัสวาจาที่จริงและ ถูกกาลเทศะ เพราะถือเป็นสิ่งสำคัญในการให้เกียรติคู่สนทนาและจะช่วยประคับประคองการสนทนาให้ เป็นไปด้วยความปรองดองได้

แม้ในระบบตรรกะตะวันตกที่ผู้เขียนได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นของบทความนี้ วิธีการที่คล้ายกับ พุทธวิธีก็มีอยู่เช่นกัน นั่นคือ วิธีการของโสกราตีส เรียกว่า วิธีการนิรนัย (Deduction) วิธีการดังกล่าวถูก

นำมาใช้ในการแสวงหาความรู้ และพิสูจน์ความจริง จนเกิดองค์ความรู้มากมาย จนทำให้ปรัชญาของโสกราตีสโด่งดังจนถึงยุคปัจจุบัน สำหรับกระบวนการของเขาที่ใช้สื่อสารเพื่อแสวงหาความรู้มี ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ทำตัวเป็นผู้ขอความรู้ โดยตะล่อมถามให้คู่สนทนากำหนดข้อคิดหรือค่านิยมของตนให้ชัดเจน
๒. ชี้ให้เห็นว่า จะต้องมีการสรุปบางอย่างเกิดจากค่านิยมดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
๓. ชี้ให้เห็นว่า ข้อสรุปตามข้อ ๒ นั้นขัดแย้งกับข้อเท็จจริงหรือขัดแย้งกับสามัญสำนึกหรือขัดแย้งกับข้อความที่ยอมรับกันอยู่แต่ก่อน ดังนั้น ค่านิยมของผู้สนทนาในข้อหนึ่งจึงผิด หากคู่สนทนายังไม่เห็นด้วยโสกราตีสก็จะดำเนินการของตนโดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนที่หนึ่งมาใหม่จนครบวงจรเช่นนี้เรื่อยๆ จนกว่าจะเลิกลากันไป (ราชบัณฑิตยสถาน, 2548)

นอกจากนี้ พระราชมนู (ประยูร ธมมจิตโต) (๒๕๔๔) ได้กล่าวถึงวิธีการของโสกราตีสว่า เป็นกระบวนการนิรนัย ที่ใช้เป็นศิลปะการสนทนาเพื่อประคับประคองการสื่อสารให้ดำเนินไปสู่คำตอบของปัญหาที่กำลังอภิปรายกัน มี ๕ ขั้นตอน คือ

(๑) สงสัย (Skeptical) โสกราตีสเริ่มต้นการสนทนาด้วยการยกย่องคู่สนทนาว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ท่านเองก็ใคร่รู้อยู่พอดี เนื่องจากท่านไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ท่านจึงขอให้เขาช่วยตอบคำถามของท่านเกี่ยวกับเรื่องนั้น การออกตัวทำนองนี้ถือว่าการถ่อมตัวของนักปรัชญา แต่ได้มีผู้วิจารณ์ว่า นั้นเป็นการเสแสร้งของโสกราตีส (Socratic Irony)

(๒) สนทนา (Conversational) จากนั้นโสกราตีสก็เป็นผู้ตั้งปัญหาให้คู่สนทนาตอบ การสนทนาจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับเทคนิคปุจฉา-วิสัชนา คู่สนทนาจะต้องหาคำจำกัดความของหัวข้อที่สนทนากัน โสกราตีสจะวิจารณ์ว่าคำจำกัดความนั้นมีข้อบกพร่องตรงไหนบ้าง อีกฝ่ายหนึ่งจะเสนอคำจำกัดความใหม่ที่ดูรัดกุมกว่า โสกราตีสจะขัดเกลาคำจำกัดความนั้นอีก การสนทนาจะดำเนินไปอย่างนี้ จนกว่าทั้งสองฝ่ายจะได้คำจำกัดความที่น่าพอใจ

(๓) หาคำจำกัดความ (Definitional) จุดมุ่งหมายของการสนทนาจึงอยู่ที่การหาคำจำกัดความที่ถูกต้อง โสกราตีส เชื่อว่า ถ้าเราพบคำจำกัดความที่ถูกต้องของสิ่งใด นั้นแสดงว่าเราพบความจริงแท้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ซึ่งเป็นอันเดียวกับการค้นพบมโนภาพของสิ่งนั้นนั่นเอง

(๔) อุปนัย (Inductive) การสร้างคำจำกัดความจะเริ่มจากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งสากล เช่น เมื่อหาคำจำกัดความของ “ความดี” โสกราตีสและคู่สนทนาจะพิจารณาตัวอย่างจากความประพฤติชนิดต่างๆ ในสังคมแล้วดึงเอาลักษณะที่เป็น “แก่น” หรือที่เป็นสากลเอามาสร้างเป็นค่านิยม

(๕) นิรนัย (Deductive) คำจำกัดความที่มีผู้เสนอมา จะถูกพิสูจน์โดยการนำไปเป็นมาตรการวัดสิ่งเฉพาะต่างๆ ว่ามีลักษณะร่วมกับลักษณะที่ระบุไว้ในคำจำกัดความนั้นหรือไม่ เช่น ถ้าได้คำจำกัดความของ “ความดี” แล้วก็ตรวจสอบว่า การทำทานหรือการปราบปรามโจรผู้ร้าย จัดเป็นความดีตามคำจำกัดความที่เราจะตั้งไว้หรือไม่เพียงใด กระบวนการทั้ง ๕ นี้ โสกราตีสได้ใช้เป็นวิธีการแสวงหาความรู้โดยการเสนอความเห็นขัดแย้งหรือตรงข้ามกับความเห็นหรือความรู้ที่มีอยู่เดิมแล้วไล่เลียงจนได้คำตอบที่ปรองดองกันได้ทั้งสองฝ่าย

(พระราชวรมนี, 2544) ตัวอย่างเช่น บทสนทนาระหว่างโสกราตีสกับยูโทโฟร (Euthyphro) กับปัญหาเรื่องสุทธิตกบอสุทธิตก ดังนี้

โสกราตีสกับยูโทโฟร เจอกันที่ศาลโดยบังเอิญ ขณะที่โสกราตีสถูกฟ้องร้องโดยเมเลตัสข้อหาทำให้เด็กหนุ่มเสียคนและพยายามสร้างเทพเจ้าองค์ใหม่ขึ้นในเอเธนส์ ส่วนยูโทโฟรมายังศาลเพื่อฟ้องร้องบิดาตนในข้อหาก่อการฆาตกรรม โสกราตีสเกิดความสงสัยใคร่รู้ว่า อะไรคือเหตุผลที่ทำให้บุตรกล่าฟ้องร้องบิดาของตน จึงถามออกไปว่า

โสกราตีส. “ขอสุวรรณค์ได้โปรดเถิดยูโทโฟร ท่านรู้จักของฟ้าดินดีจนรู้แน่เชียวหรือว่าจะอะไรคือสุทธิตก อะไรคือสุทธิตก แน่จนเมื่อเกิดเรื่องที่เล่ามานี้ขึ้นถึงกลับกล่าฟ้องพ่อของตนเองฐานก่อการฆาตกรรม”

ยูโทโฟร. “โสกราตีส เราคงไม่พิเศษกว่าคนอื่นดอก ถ้าเราไม่รู้แน่ในเรื่องเช่นนี้”

โสกราตีส. “ถ้าเช่นนั้น ก็ขอให้ท่านจงได้บอกข้าพเจ้าว่าอะไรคือสุทธิตกและอสุทธิตก” (ส.ศิริรักษ์, 2543) จากบทสนทนาบางตอนในยูโทโฟรที่ยกมานี้ ทำให้เห็นวิธีการทางนิรนัยของโสกราตีสชัดเจนขึ้น โดยเขาพยายามตะล่อมถามให้คู่สนทนากำหนดข้อคิดหรือค่านิยมที่เกี่ยวกับสุทธิตกและอสุทธิตกให้ชัดเจนก่อนเพื่อหาข้อสรุปบางอย่างของสิ่งนั้น

จึงเห็นได้ว่า วิธีการนิรนัยของโสกราตีส เป็นวิธีการที่ละมุนละม่อม โดยเขาจะตะล่อมให้คู่สนทนากำหนดข้อคิดหรือค่านิยมของตนให้ชัดเจนก่อนแล้วจึงชี้ให้เห็นว่าจะต้องมีข้อสรุปบางอย่างเกิดขึ้นจากค่านิยมดังกล่าวนั้น หากข้อสรุปนั้นมีความขัดแย้งกับข้อเท็จจริงหรือขัดแย้งกับสามัญสำนึก ค่านิยมนั้นก็จะต้องถือว่านิยามผิด โอกาสนี้เองคู่สนทนาจะเกิดความไม่มั่นใจในตัวเอง และโสกราตีสก็จะถือโอกาสนี้ขัดเกลาค่านิยมนั้นจนได้ค่านิยมใหม่ที่เขานิยามขึ้นเอง เท่ากับว่าโสกราตีสให้คู่สนทนายอมรับค่านิยมนั้นด้วย ดังนั้นวิธีการของโสกราตีสจึงเป็นการชักใช้ไล่เลียงจนได้คำตอบที่ปรองดองกันทั้งสองฝ่าย อีกทั้งยังเป็นวิธีการที่ให้ความสำคัญกับความจริงด้วย จึงเหมาะสำหรับนำมาพัฒนาวิธีการสื่อสารในยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี

3. พุทธนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคม

นวัตกรรมเป็นของใหม่ สัจธรรมก็เช่นกันคือเป็นของใหม่อยู่เสมอ ใหม่จนเมื่อแม้พระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่มาตรัสรู้ ก็ยังทรงสั่งสอนสัจธรรมเดิมอยู่นั่นเอง ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดา...สิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตตรัสรู้แล้ว...จึงแสดง ปัญญาติกำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย... ‘เธอทั้งหลายจงมาเถิด’...” (อง.ตัก. ๒๐/๑๓/๓๘๕.)

นี่คือที่มาของคำว่า “อกาลิก” คือ ไม่จำกัดกาลเวลา เหมือนคำว่า ความจริงไม่กลัวการพิสูจน์ เพราะไม่ว่าจะพิสูจน์เมื่อใดก็ตาม ความจริงก็ยังเป็นความจริงอยู่เสมอ สัจธรรมจึงเป็นสิ่งที่ประจักษ์ต่อชาวโลกด้วยและเป็นของใหม่ด้วย ดังเช่นเรื่องของขานาทานหนึ่งรอดโทษเพราะพระพุทธเจ้า ใจความเรื่องว่า

ค่าสินหนึ่ง พวกโจรได้ลอบต่อน้ำเข้าไปภายในกรุงสาวัตถี แล้วขุดเป็นอุโมงค์เข้าไปในเรือนที่มั่งคั่ง ลักเงินและทองคำไปจำนวนมาก มุดออกไปทางท่อน้ำที่เข้ามา แล้วแฉะแบ่งทรัพย์กันใกล้ทุ่งนาแห่งหนึ่งระหว่างหน่อออกมา โจรคนหนึ่งแอบนำเงินไปแล้วผูกมัดซ่อนไว้ในเสื้อผ้าของตน เมื่อแบ่งทรัพย์กันแล้วก็รีบหนี โจรคนนั้นไม่ทันระวัง ไม่รู้ตัวว่าท่อผ้าหลุดออกจากตัวร่วงลงพื้นดิน ใกล้รุ่งวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ขวานาคคนหนึ่งจะไปไถนาแล้วเจอถุงเงิน เขาจะถูกจับตัวไปประหารชีวิต จึงจะเสด็จไปสงเคราะห์เขา เมื่อเช้ามีด ขวานานำโคมาลงมือไถนา, พระพุทธเจ้าเสด็จมายังที่นั้น มีพระอานนท์ติดตาม เขาเห็นพระศาสดาก็รีบมาไหว้, พระองค์ไม่ได้ตรัสอะไรๆ แก่เขาเลย ครั้นเสด็จเดินไปหน่อยหนึ่งก็ตรัสถามให้ขวานาได้ยืมว่า “อานนท์ เธอเห็นอสรพิษไหม ?” ทูลว่า “เห็นพระเจ้าข้า นั่นอสรพิษ” แล้วเสด็จไป เขาคิดว่ามีงู อยู่ตรงนั้นแน่ๆ จึงถือปฏักเดินไปดูก็เห็นงูผ้าใส่เงิน แฉะออกดูก็เห็นเงิน คิดว่าพระศาสดาคงคิดว่า “มีงูอยู่ในงู ที่แท้มีเงินอยู่ตั้งพันหนึ่ง” เขาหยิบมาแล้วซ่อนมันไว้ที่คันทันนั้นเอง เมื่อเจ้าของทรัพย์ ติดตามมาจึงเห็นร่องรอยการประชุมแบ่งทรัพย์ และตามดูรอยเท้าของขวานาจนพบงูทรัพย์ เขาถูกจับกุมเชียนตีสนาตัวไปให้พระราชฯ ตรัสสั่งให้ประหารชีวิต ระหว่างถูกนำตัวไปแดนประหาร เขาได้แต่พูดว่า “เห็นไหมอานนท์ เห็นอสรพิษไหม เห็นพระเจ้าข้า นั่นอสรพิษร้าย” พวกราชบุรุษ ทูลให้พระราชฯ ทรงทราบ พระราชฯ ให้นำตัวมาแล้วตรัสถามเหตุผลที่พูดเช่นนั้น เขาจึงทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงสดับ...พระราชฯ ให้นำขวานาเข้ามาในพระเชตวันด้วย เพื่อทูลถามพระศาสดา พระพุทธเจ้าทรงรับว่าได้ตรัสกับพระอานนท์เช่นนั้นจริง พระราชฯ ทรงให้ปล่อยขวานาไป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547)

จากเรื่องราวของขวานาข้างต้น จะเห็นว่า พระพุทธพจน์แม้จะตรัสไว้และผ่านมาแล้ว แต่ก็ยังช่วยให้ชีวิตของขวานาแคล้วคลาดปลอดภัยจากโทษประหารชีวิตได้ ด้วยตรรกะนี้กระมัง พระสงฆ์บางท่านจึงใช้วิธีการเผยแผ่โดยนำพุทธศาสนิกชนชาวไทยบางพวก ติดสติเกอร์พุทธวจนะไว้ท้ายรถ นอกจากจะเป็นการเผยแผ่พุทธธรรมแล้ว ยังเผื่อว่าจะช่วยให้แคล้วคลาดปลอดภัยในคราวคับขันเหมือนขวานาท่านนั้นด้วย

อย่างไรก็ตาม ภาระหน้าที่การเผยแผ่พุทธธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ปัญหาไม่ได้อยู่ที่หลักธรรม แต่อยู่ที่วิธีการสื่อสารอย่างไรให้เหมาะสมกับยุคสมัย ความแพรวพราวและความจริงใจในการสื่อสาร เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการให้เกิดอิทธิพลและส่งผลโดยตรงต่อการสื่อสารว่า จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งที่ผ่านมาหลายอุทาหรณ์ปรากฏตามสื่อโซเชียลมีเดียอยู่บ่อยครั้ง กับการที่พระสงฆ์สอนผิด ผิดไปจากพระธรรมวินัย เช่น สอนการปฏิบัติธรรมแบบสะเทิ้นบก สะเทิ้นน้ำ การฉันทฉีเพื่อรักษาโรค หรือนำฉีมาล้างตาให้สะอาด เป็นต้น สุดท้ายแล้วการสั่งสอนแบบผิดๆ นั้นก็ทำให้สังคมประณามและเสื่อมศรัทธาในที่สุด หรือแม้แต่อดีตมหาเปรียญลาสิกขาบทจากพระธรรมวินัยแล้ว พุดจาจาบจ้วงพระสงฆ์ในเรื่องที่ไม่สมควร แม้จริงหรือไม่? แต่ไม่ถูกกาลเทศะ ก็อาจมีผลด้านลบให้แก่ผู้พูดได้ ฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับการกล่าวแต่ความจริงและรู้จักกาลเทศะในการกล่าวเป็นอย่างมาก ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย วาจา ๕ ประการ เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นวาจาทุพภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษและวิญญูชนไม่ติเตียน คือ (๑) กล่าวแล้วควรแก่เวลา (กาลเนกาภาสิตา โทติ) (๒) กล่าวแล้วตามลัทธิจริง (สจฺจ ภาสิตา)

ตา โหติ) (๓) กล่าวแล้วอย่างอ่อนหวาน (สณฺหา ภาสิตา โหติ) (๔) กล่าวแล้วมีประโยชน์ (อตุตฺสณฺหิตา ภาสิตา โหติ) (๕) กล่าวแล้วด้วยเมตตาจิต (เมตตตฺตจฺเจตน ภาสิตา โหติ)...” (ปญจก. อจ. ๒๒/๒๗๑/๑๙๘.)

ในอรรถกถาธรรมบท ภาคที่ ๑ เรื่องการทะเลาะวิวาทของพระประยูรญาติของพระพุทธเจ้า โดยมีเรื่องเล่าไว้โดยย่อว่า พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะให้กันแม่น้ำโรหิณีด้วยทำนบกั้นเดียวกันระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วทำนา พอถึงเดือนเชษฐมาสคือเดือนมิถุนายน เมื่อข้าวกล้าเขียว น้ำไม่พอแบ่งปันให้ทั้ง ๒ ฝ่าย พระประยูรญาติจึงเตรียมทำสงครามแย่งน้ำกัน เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรวจดูสัตว์โลกเวลาใกล้รุ่งทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติกำลังจะกระทำการดังกล่าว จึงทรงดำริว่า “เมื่อเราไม่ไป พวกญาติจักฉิบหาย” จึงเสด็จไปพระองค์เดียว เมื่อพระญาติทั้งหลายเห็นพระพุทธเจ้าแล้วทั้งอาวุช ถวายบังคม พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “ทะเลาะกันเรื่องอะไร” พระญาติเหล่านั้นกราบทูลว่า “ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “น้ำกับกษัตริย์อะไรมีค่ามากกว่ากัน” พวกพระญาติทูลว่า “กษัตริย์ทั้งหลาย หาค่ามิได้” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ก็การที่ท่านทั้งหลายจะทำกษัตริย์ซึ่งหาค่ามิได้ให้ฉิบหายเพราะอาศัยน้ำซึ่งมีประมาณน้อยควรแล้วหรือ” พระญาติเหล่านั้นได้นิ่งแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นว่า “เพราะเหตุไร พวกท่านจึงกระทำความเห็นปานนี้ เมื่อเราไม่อยู่วันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจักไหลนอง ท่านทั้งหลาย ทำกรรมไม่สมควรแล้ว ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีเวร ๕ อยู่ เราไม่มีเวร ท่านทั้งหลายมีความเดือดร้อนด้วยกิเลสอยู่ เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่ ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณอยู่ เราไม่มีความขวนขวายอยู่” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547). จากเนื้อหาในธรรมบทที่ยกมานี้ จะเห็นว่า จากพระดำรัสที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถาม เป็นการพยายามให้พระญาติเหล่านั้นนิยามความจริงในเชิงที่ว่า คุณค่าของกษัตริย์กับน้ำ อะไร ? มีคุณค่ามากกว่ากัน เมื่อพระญาติทรงนิยามแล้วว่า กษัตริย์มีคุณค่ามากกว่าน้ำ นั่นทำให้กระบวนการทางนิรนัยดำเนินไปสู่ขั้นตอนที่สอง คือ หากอธิบายมาสนับสนุนค่านิยามนั้น พระพุทธองค์จึงทรงใช้อีกาสื่อนี้สาธิตธรรมมาอธิบายจนพระประยูรญาติเข้าใจ จนเลิกทำสงครามแย่งน้ำกันต่อไป

ในอรรถกถาธรรมบท พรรณนาเรื่องราวของพระวัคคิที่หลงใหลในรูปโฉมของพระพุทธเจ้า ความว่า พระวัคคิเป็นพราหมณ์ชาวสาวตถิ ได้เล่าเรียนจนจบพระเวท ต่อมาได้เห็นพระพุทธเจ้าแล้วพึงพอใจในพระพุทธสรีระ จึงออกบวชตามเสด็จไปทุกแห่ง ฝ้าดูพระองค์อยู่ตลอด เมื่อพระพุทธเจ้าเห็นว่าถึงเวลาที่ญาณของท่านแก่กล้าแล้ว จึงตรัสกับท่านว่า

“วัคคิ ท่านหาประโยชน์อะไรด้วยมองรูปกายอันเปื่อยเน่านี้ที่ท่านเห็น วัคคิ ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้เห็นธรรมจึงจะชื่อว่าเห็นเรา”

แต่พระวัคคิยังคงไม่ละพฤติกรรมเช่นเดิม จนใกล้เข้าพรรษา พระพุทธเจ้าจึงทรงขับไล่ท่านเสียจากสำนัก พระวัคคิเสียใจมาก จึงขึ้นไปบนเขาคิชฌกูฏเพื่อตั้งใจจะทำอัตตวินิบาต (ฆ่าตัวตาย) พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปปรากฏพระกายที่นั่น แล้วตรัสเตือนสติท่านว่า

“ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จะพึงบรรลุบทอันสงบที่ระงับสังขารเป็นความสุข” พระวัคคิจึงบรรลุอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา แล้วเหาะลงมาราบพระพุทธเจ้า (มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, 2547) ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ประกาศท่ามกลางพระอริยสงฆ์ และยกย่องพระวักลีว่า เป็นยอดของภิกษุผู้น้อมใจไปด้วยศรัทธา

จากเรื่องราวข้างต้น ผู้เขียนมองว่า พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจชาติกำเนิดของพระวักลีที่ถูกเลี้ยงมาอย่างดี ทำให้ท่านรักสวยรักงาม จึงทรงตรัสแรงๆ เรื่องความเสื่อมของสังขารที่แม้จะเป็นร่างกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบรมครูของโลก ก็ยังตกอยู่สภาวะที่ต้องเนาเปื่อยไปตามธรรมชาติไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เมื่อพระวักลีเกิดความน้อยใจหลีกเลี่ยงไปเพื่อจะฆ่าตัวตาย พระพุทธองค์จึงทรงใช้จังหวะนี้ปลอบท่านเพื่อให้เกิดความปิติก่อนแล้ว จึงพิจารณาพุทธธรรมด้วยวิจยญาณของตนเอง ทำให้หยุดการฆ่าตัวตาย และขัดเกลาจิตใจจนหมดสิ้นกิเลสได้อย่างถาวร

นอกจากนี้ ในองคุลิมาลสูตร พระพุทธองค์ทรงสื่อสารกับองคุลิมาลมีใจความว่า โจรองคุลิมาลถือดาบและไล่สอดแล่งธนูไว้พร้อม ติดตามพระพุทธเจ้าไปทางเบื้องพระปฤษฎางค์ พระพุทธองค์ทรงบันดาลอิทธิกาฬสังขารโดยวิธีที่โจรองคุลิมาลจะวิงวนสุดกำลัง ก็ไม่สามารถจะตามทันพระพุทธองค์ผู้เสด็จไปตามปกติได้ องคุลิมาลจึงคิดว่า

“นำอศรจรยจริง ไม่เคยปรากฏ เมื่อก่อนแม้ช้างที่กำลังวิ่ง ม้าที่กำลังวิ่ง รถที่กำลังแล่น เนื้อที่กำลังวิ่ง เรายังวิ่งตามทันจับได้ แต่เราวิ่งจนสุดกำลังยังไม่ทันสมณะรูปนี้ซึ่งเดินตามปกติได้”

องคุลิมาลจึงหยุดยืนกล่าวกับพระพุทธองค์ว่า “หยุดก่อน สมณะ หยุดก่อนสมณะ”

พระพุทธองค์ ตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ท่านต่างหากจงหยุด”

อ. “สมณะ ท่านกำลังเดินไป ยังกล่าวว่า เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากยังไม่หยุด กลับกล่าวหาข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่า ยังไม่หยุด สมณะ ข้าพเจ้าขอถามเนื้อความนี้กับท่าน ท่านหยุดอย่างไร ข้าพเจ้าไม่หยุดอย่างไร?”

พ. “องคุลิมาล เราวางอาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่า หยุดแล้วตลอดกาล ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านสิชื่อว่า ยังไม่หยุด” (ม.ม. ๑๓/๓๔๗-๓๔๘/๔๒๓-๔๒๔) บทสรุปของการสนทนา พบว่า องคุลิมาลยอมวางศาสตราวุธลงแล้วขออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา หยุดการเข่นฆ่าเพื่อนมนุษย์ อุทิศตนเพื่อแสวงหาความสงบพ้นทุกข์

จึงเห็นได้ว่า การสื่อสารของพระพุทธเจ้า เป็นกระบวนการทางนินัย กล่าวคือ การกำหนดหรือนิยามความจริงไว้ก่อนจากนั้นค่อยสาวหาเหตุผลเพื่อยืนยันหรือให้น้ำหนักกับคำที่กำหนดหรือนิยามไว้ก่อนหน้านั้น ซึ่งการที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากจงหยุด” เป็นการตรัสความจริงก่อน จากนั้นทรงอธิบายว่า “เราวางอาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่า หยุดแล้วตลอดกาล ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านสิชื่อว่า ยังไม่หยุด” เป็นการหาเหตุผลมายืนยันให้เกิดความยอมรับในคำนิยามหรือความจริงก่อนจากนั้นเมื่อความจริงทำงานโดยอธิบายเหตุและผล องคุลิมาลซึ่งเป็นผู้คงแก่เรียนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วยังสามารถเข้าใจในเหตุผลนั้นได้โดยง่าย จึงยอมหยุดการประหัตถ์ประหารผู้อื่นมุ่งหน้าสู่การประหารกิเลสในใจของตนแทน เบญจศีลและเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักพื้นฐานของการอยู่

ร่วมกันในสังคมก็เจริญงอกงามในใจ ดังนั้น วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในองคฺลิมาสฺตร คือหนึ่งการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคมโดยแท้จริง

4. สรุป

พุทธนวัตกรรมการสื่อสารพุทธธรรมเพื่อสังคม ผู้เขียนได้นำเสนอทั้งด้านของศาสตร์และศิลป์ของพระพุทธเจ้าที่ใช้แก้ปัญหาความรุนแรงทางสังคมในสมัยพุทธกาล กล่าวคือ เป็นศิลปะในการสนทนาเพื่อประคับประคองให้ผู้สนทนาหรือวงสนทนาดำเนินไปสู่คำตอบของปัญหาที่กำลังอภิปรายกันได้อย่างมีความปรองดอง ทั้งนี้ ผู้เขียนได้นำวิธีการทางนิรนัยมาเปรียบเทียบกับให้เห็นพุทธวิธีในการให้เหตุผลของพระพุทธเจ้าได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งหัวใจหลักของวิธีการให้เหตุผล ก็คือ การนิยามให้ตรงกับความจริง โดยเน้นให้ผู้สนทนายอมรับความจริงที่นิยามกัน จนบางเหตุการณ์ที่อยู่ในขั้นตอนของการนิยาม ไม่ถูกนำไปสู่ขั้นตอนที่สองเลย แต่ผลลัพธ์ภายหลังการสนทนาได้สร้างความปรองดองขึ้นในสังคมและเกื้อกูลสังคมให้หยุดการประหัตประหารชีวิตของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ ผลลัพธ์ของวิธีการยังได้ยุติการเวียนว่ายตายเกิดของพระอริยสงฆ์สาวกอีกด้วย

ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า การสื่อสารข้อปัญหาต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่จะเกิดมีขึ้นในอนาคตระหว่างพุทธศาสนิกชนด้วยกันหรือกับพี่น้องต่างศาสนา ควรจะนำวิธีการนิรนัยมาเป็นพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อให้สังคมเกิดความปรองดองบนพื้นฐานของความจริงนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ. (2544). *การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ*.

กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

นารินทร์ แก้วสีมมา. (2552). *ศึกษาวิเคราะห์ภาววิธในมิลินทปัญหา* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). บัณฑิต

วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2544). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* (พิมพ์ครั้งที่ 5).

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

พระเทพเวที. (2525). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2547). *มิลินทปัญหา: ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาม

กุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัย. (2547). *ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 2* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัย. (2547). *ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 6* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ: ศักดิโสภารพิมพ์.

ส.ศิริรักษ์. (2543). *ยูไทโฟร (วิธีการของโสกราตีส)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.